

ФІЛОСОФСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ЗМІСТУ ЛЮДСЬКОЇ ПРИРОДИ

кандидат політичних наук, Костючков С. К.

Херсонський державний університет, Україна, Херсон

Багатогранність, різноплановість та поліаспектність феномена людини-особистості стимулює стійкий науковий інтерес до нього та обумовлює міждисциплінарний характер досліджень проблем особистості, котра знаходиться у сфері вивчення філософії, а також суспільних і природничих наук. Багатовимірність поняття «особистість» зумовила мету даної роботи – розглянути з філософських позицій, а також в рамках біологічного, соціологічного й психологічного підходів процес розвитку особистості, враховуючи, що він розглядається як взаємодія двох факторів – спадковості й середовища, іншими словами – біологічного і соціального. Автор акцентує увагу на широкому спектрі характеристик та визначень сучасної людини, які розглядаються як реакція на докорінні зміни в економічному, політичному, соціальному і культурному житті людства.

Ключові слова: особистість, біосоціальна істота, громадянське суспільство, культура, антропокультурний процес, феномен.

Костючков С. К., Философская интерпретация социокультурного содержания человеческой природы /Херсонский государственный университет, Украина, Херсон

Многогранность, разноплановость и полиаспектность феномена человека-личности стимулирует устойчивый научный интерес к нему и обуславливает междисциплинарный характер исследований проблем личности, которая находится в области изучения философии, а также общественных и естественных наук. Многомерность понятия «личность» обусловила цель данной работы – рассмотреть с философских позиций, а также в рамках

биологического, социологического и психологического подходов процесс развития личности, учитывая, что он рассматривается как взаимодействие двух факторов – наследственности и среды, другими словами – биологического и социального. Автор акцентирует внимание на широком спектре характеристик и определений современного человека, которые рассматриваются как реакция на коренные изменения в экономической, политической, социальной и культурной жизни человечества.

Ключевые слова: личность, биосоциальное существо, гражданское общество, культура, антропокультурного процесс, феномен.

Kostyuchkov S. K. Philosophical interpretation of human nature sociocultural contents / Kherson State University, Ukraine, Kherson

Complexity, diversity and human phenomenon poliaspektivist personality stimulates sustained research interest in him and makes the interdisciplinary nature of research problems of the individual, which is in the study of philosophy and social and natural sciences. Multidimensionality of the concept of «personality» caused aim of this work – consider the philosophical positions, as well as in biological, sociological and psychological approaches to the development of the individual, given that he is seen as the interaction of two factors - heredity and environment, in other words – biological and social. The author focuses on a wide range of characteristics and definitions of modern man in question in response to fundamental changes in economic, political, social and cultural life of humanity.

Keywords: personality, biosocial creature, civil society, culture, antropokulturnyy process phenomenon.

Вступ. У різні періоди розвитку цивілізації людством робилися спроби знайти відповіді на питання про місце та роль людини у світі, її походження, історичного призначення, планетарної місії, сенсу існування, а також про те, яким чином минуле, теперішнє і майбутнє зумовлюють характеристики буття людини, ступінь її взаємопов'язаності із оточуючим світом та межі її особистісного вибору. В умовах сучасного глобалізованого світу проблема

філософського осмислення соціокультурного змісту людської природи вбачається вельми актуальною. Різні образи людини стали підґрунтям певних уявлень про людську особистість, а також предметом зацікавленості в дослідницькому полі різних наук; проблеми розуміння природи особистості розглядаються в працях філософів, як зарубіжних – Дж. Агамбена, Р. Барта, К. Вельверде, О. Гороховської, П. Гуревича, Д. Гусман, Е. Канетті, Б. Літла, І. Лопушанського, Д. Марковича, П. Флоренського, М. Фуко, Ф. Фукуями так й вітчизняних – О. Базалука, Г. Берегової, І. Кального, С. Клепка, Ф. Лазарева, С. Сідоренка, В. Табачковського, А. Філатова; в контексті даної роботи певний інтерес представляють праці видатних психологів, фізіологів, етологів, біологів, таких як В. Вернадський, Е. Геккель, К. Лоренц, А. Маслоу, Ф. Мюллер, М. Уолцер, А. Хазен, Ч. Шеррінгтон та інших.

Мета дослідження – розглянути з філософських позицій, а також у межах біологічного, соціологічного й психологічного підходів процес розвитку особистості, враховуючи, що він має визначатись як взаємодія двох факторів – спадковості й середовища, іншими словами – біологічного і соціального.

Виклад основного матеріалу. Різноплановість, багатомірність і поліаспектність феномена людини-особистості обумовлює міждисциплінарний статус досліджень проблем особистості, котра знаходиться у сфері вивчення філософії, а також соціальних і біологічних наук. Індивід, особистість та індивідуальність – це, по суті, різні характеристики дослідження людини, які є детермінованими в біогенетичному, соціологічному і персоналістському підходах.

Багатовимірність поняття «особистість» спричинила антагонізм протилежних орієнтацій – як матеріалістичної так й ідеалістичної, у ході якої різні мислителі вимежовували який-небудь один із реальних компонентів людського буття, у той час як інші грані особистісного життя або опинялися на периферії знання, або не викликали належного інтересу, а у деяких випадках – безумовно і категорично заперечувалися.

Сучасні філософи такими протилежними орієнтаційними аспектами буття особистості визнають об'єктний і суб'єктний, детерміністський й індетерміністський, монологічний та діалогічний, що мають відмінну сутність в гуманітарних науках, у тому числі – й у філософії і виявляються через різноманітні філософські напрями й течії. У числі філософсько-методологічних напрямів, що мають принципове значення у процесі вивчення особистості, виділяються: структурно-функціональний, історико-генетичний, номотетичний, ідеографічний, сцієнтистський – з акцентом на «пояснення» і герменевтичний – феноменологія, розуміюча психологія та розуміюча соціологія [1, с.3].

Різні образи людини стали підґрунтям певних уявлень про людську особистість, а також основою для формування особистісних концепцій в дослідницькому полі різних наук. Відповідно до цього образ людини відчуваючої став відправною точкою для розробки в ХІХ столітті психології свідомості, а у другій половині ХХ століття – когнітивної психології, в межах якої людина розглядається як пристрій, що переробляє інформацію [2].

Образ особистості як «запрограмованої людини» зумовлює уявлення про особистість у соціобіології, біхевіоризмі, необіхевіоризмі й рефлексології; соціологічних і соціальних психологічних рольових концепціях особистості.

Біогенетична орієнтація дослідження особистості репрезентує людину як індивіда, котрий володіє певними антропогенетичними якостями, такими як генетично зумовлені задатки, темперамент, антропометричні дані, статеві ознаки, нейропсихічні параметри тощо, які проходять різні стадії формування у процесі реалізації філогенетичної програми виду в онтогенезі – відповідно до основного біогенетичного закону Ф. Мюллера – Е. Геккеля [3].

В основі дорослішання індивіда закладені переважно пристосувальні процеси організму, які досліджуються в психогенетиці, нейрофізіології, психофізіології індивідуальних дивергенцій, психосоматиці, нейропсихології, психоендокринології тощо.

Соціологічна орієнтація вивчення особистості орієнтована на дослідження процесів соціалізації людини, засвоєння нею соціальних норм і ролей,

формування її соціальних установок, ціннісних орієнтирів, утвердження соціального й національного характеру людини, як члена суспільства, котрий ототожнює себе з його символами. В результаті соціалізації формується особистість, «...яка глибоко засвоїла та зробила мотивом власної поведінки ідеали свободи й самостійності індивіда...проявляє особливу готовність виступати ініціатором та учасником колективних дій» [4, с.13].

В рамках біологічного, соціологічного й психологічного підходів розвиток особистості розглядається як взаємодія двох факторів – спадковості й середовища, іншими словами – біологічного і соціального. У підходах до визначення розвитку особистості її властивості розглядаються в системно-діяльнісному та історично-еволюційному аспектах. Сьогодні, з його політичними, соціальними, економічними, духовними і культурними проблемами перетворює людину на головний предмет досліджень, але разом із тим ані філософія, ані наука, ані мистецтво не створили відповідного пізнавального інструментарію, застосування якого дозволило б розглянути людину в усій її багатовимірності, враховуючи специфічний комплекс різноманітних зв'язків, зважаючи на властиві їй видові, популяційні й індивідуальні ознаки, зберігаючи при цьому структурно-функціональну цілісність індивіда.

Проблема особистості постала однією з найважливіших й значущих у філософії ХХ століття, не зважаючи на те, що ідея партикуляризації суто антропологічної складової із філософії була висунута ще І. Кантом, активуючи тим самим формування і утвердження нового напрямку – філософської антропології, представлені творчим доробком А. Гелена, Г. Плеснера, М. Шелера та інших [5].

Філософи, а також представники різних наукових напрямів прийшли до розуміння необхідності осмислювати людину як «дійсну, предметну» істоту, тобто, за твердженням В. Табачковського, як «цілісний тілесно-духовний феномен, що йому властива індивідуальна неповторність» [6, с.9].

Надзвичайно широкий спектр характеристик та визначень людини, що сформувався протягом XX – XXI століть, зокрема, «одномірна людина», «людина-споживач», «людина збанкрутіла», «людина, котра грає», Homo digitalis, «людина відпочиваюча», «людина, котра біжить», «постлюдина» тощо, є відображенням реального антропокультурного процесу виникнення нових рис сучасної людини. Подібні новоутворення розглядаються як реакція на докорінні зміни в економічному, політичному й соціальному житті, в сучасній культурі узагалі, у період, коли модернізуються і трансформуються життєві сценарії, стратегії і тактики індивідуальної та суспільної поведінки, релігійні норми, ціннісні орієнтири, програми політичних партій, доктрини державних діячів, економічні преференції, способи й засоби міжособистісної комунікації тощо [7].

В основі соціокультурного виміру людини лежать соціально-філософські та загальнотеоретичні передумови, зокрема, уявлення про циклічність суспільного розвитку, вихідній багатомірності й різноманітті явищ та процесів суспільного життя. Якісна специфіка соціокультурного аналізу заключається у характері пізнання різноманітних явищ і процесів у людському житті.

Вона узагальнюється:

1. Шляхом розгляду явищ у єдності та взаємозв'язку соціальних, культурних і особистісних сторін (загально соціологічна перспектива).
2. Актуалізацією «вищих» родових сил людини як джерела суспільності соціальних суб'єктів – загально антропологічна перспектива.
3. Засобом розгляду культури як фактору інституціоналізації громадянського суспільства (приватно-соціологічна або інституціональна перспектива).
4. Шляхом актуалізації «вищих» родових сил людини як головного джерела «громадянськості» соціальних суб'єктів.
5. Посередництвом вивчення культури як фактора інституціоналізації громадянського суспільства (приватно-соціологічна або інституціональна перспектива).

Антропокультурний підхід до людини зосереджує увагу на, по-перше, виявленні та описуванні «вищих» родових сил людини як засад її позаінституціональних змін та процесів, іманентних внутрішній людській природі. По-друге, антропокультурний ракурс дослідження громадянського життя означає ставлення до культури, як до засобу саморозвитку громадянських суб'єктів. Соціокультурний вимір, що розуміється як виделення й комплексне вивчення інституціональних аспектів життя, передбачає розгляд культури як засадничої передумови виникнення й існування інституціональних структур соціальної організації сучасного типу, причому особистість розглядається як передумова формування громадянського суспільства. Людина виражає та реалізує власну родову сутність за допомогою «універсальних засобів та зразків діяльності, сукупність яких, зазвичай, іменується культурою» [8, с.219].

П. Флоренський, автор вчення про цілісну людину, застосував відносно нього словосполучення «філософська антропологія», наголошуючи на тому, що «Задача філософської антропології – розкрити свідомість людини як ціле, тобто, показати зв'язність її органів, проявів та визначень» [9, с.39]. А також: «Антропологія не є самодомінантою усамітненої свідомості, але є згущеним, представницьким буттям, яке віддзеркалює собою буття розширено-цілоєдине: мікрокосм є малим образом макрокосму, а не просто чимось самим у собі» [9, с.34].

Процес людського буття у світі характеризується неоднозначністю, стохастичністю та евентуальністю, буття визначає сутність людини, її природу як універсальну й водночас – партикулярну субстанцію. Цей процес визначається і як дисипативний [10], в якому конкретно-емпіричний досвід здобувається в пізнанні людської сутності. Людина, її буття, культура, соціальна організація інтегровані у процес інституціоналізації громадянського суспільства посередництвом механізму ідеально-реальної та суб'єктивно-об'єктивної взаємодії. Таким чином, суб'єктивність життєвого світу трансформується у особистісну сферу громадянського суспільства шляхом

інтерналізації суспільних цінностей та механізмів суб'єктивації і суб'єктивізації. Людина перетворюється на повноцінного члена громадянського суспільства – громадянську особистість, коли вона стає повноправним і автономним суб'єктом власного життя, особою, котра несе відповідальність не тільки за себе, але й за інших людей.

Сучасні вітчизняні дослідники [8] наголошують, що у постіндустріальному суспільстві архаїзований соціальний устрій з притаманними йому непорушними засадами системного і життєвого порядків, конвертується у сучасний, інноваційний тип культури й суспільних відносин. Традиційна культура і характерні для сучасності форми відносин у соціумі вже не здатні виконувати стримувальні функції відносно системного й життєвого світів. Інтенсифікація економічної та науково-технічної сфер системного світу загострює його контрадикцію із життєвим світом, активує його колонізацію або передислокує на периферію. Інша небезпека вбачається у надмірній раціоналізації життєвого світу, що провокує зростання відчуження та самовідчуження людей в соціумі.

У процесі формування громадянського суспільства актуалізуються вже згадані вищі родові сили людини, які ототожнюються у суспільній свідомості із її громадянськими якостями. Поняття «громадянська особистість» характеризує особливу кваліфікацію людини, котра прагне оволодіти вищими родовими силами та отримує власну автономію шляхом боротьби за соціальне визволення й духовне піднесення. Реальні громадянські права та свободи – це результат соціокультурної еволюції людини, ампліфікація простору її вільної соціальної творчості [8].

У цьому контексті значної актуальності набуває теза про те, що в умовах реально функціонуючого громадянського суспільства індивід більш продуктивно (у порівнянні із тоталітарною людиною) засвоює норми поведінки, форми і моделі взаємовідносин з іншими людьми, у більш загальному розумінні – історично мінливі норми культури. Відповідно, людина комплементується до того самого попперівського «Світу-3», тобто, до світу

ідей, об'єктів культури, творів мистецтва, історичних артефактів тощо. Інтеграція людини в культуру відбувається як процес набуття знань в освітній практиці, унаслідок чого трансформується сфера чуттєвого пізнання індивіда, змінюється світосприйняття людини й загалом, модернізується розуміння оточуючого світу і себе в цьому світі.

Висновки. Означені проблеми і тенденції дають підстави зробити висновки про те, що соціокультурне розуміння людської природи актуалізує підхід до неї, як до такої, що сформувалася у людини на основі найпростіших моделей спілкування у малих соціальних групах. Подібна природа обумовлена первинними інтенціями, почуттями та установками, такими як відчуття когерентності із своєю соціальною групою, прагнення спільної згоди, альтруїзм, відчуття справедливості й несправедливості, стандартизованих у соціальному середовищі. У даному контексті природа людини постає як комплекс індивідуальних якостей, беззаперечну соціальну цінність серед яких мають ті, що сприяють духовній діяльності людини, Людини-творця.

Література:

- 1. Берегова Г. Д. Освітньо-виховний потенціал філософських знань у системі вищої аграрної освіти в Україні: Монографія / Г. Д. Берегова. – Херсон: Айлант, 2012. – 311с.*
- 2. Асмолов А. Г., Леонтьев Д. А. Личность //Новая философская энциклопедия: в 4 т. – М.: Мысль, 2000-2001. Электронная библиотека ИФ РАН. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://iph.ras.ru/enc.htm>*
- 3. Мюллер Ф., Геккель Э. Основной биогенетический закон. Избранные работы / Ф. Мюллер, Э.Геккель. – М.: Издательство Академии наук СССР, 1940. – 296 с.*
- 4. Замошкин Ю. А. За новый подход к проблеме индивидуализма / Ю. А. Замошкин // Вопросы философии. – 1989. – №6. – С.3-16.*
- 5. Новичкова Г. А. Историко-философские очерки западной педагогической антропологи /Г. А. Новичкова. – М.:ИФ РАН, 2001. – 142с.*

6. *Табачковський В. Г. Концептуальні ландшафти Гегеля та вітчизняний неомарксистський феноменологізм // Шинкарук В. І. Вибрані твори: у 3-х т. – К.: Укр. Центр духовної культури, 2003. – (Філософська спадщина України). Т. 2. – С. 5-39.*
7. *Барт Р. Разделение языков. / Р. Барт // Избр. работы: Семиотика. Поэтика: Пер. с фр. [Сост., общ. ред. Г. К. Косикова]. – М.: Прогресс, 1989. – 616с.*
8. *Гражданское общество: истоки и современность / [Научн. ред. Кальной И. И., Лопушанский И. Н.]. – СПб: Юридический центр Пресс, 2006. – 492с.*
9. *Флоренский П. А. Сочинения в 2-х т. Т. 2. У водоразделов мысли / П. А. Флоренский. – М.: Правда, 1990. – 448 с.*
10. *Сідоренко С. В. Буття людини у глобальному просторі /С. В. Сідоренко //Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2005. - №22. – С. 170-176.*

References

1. *Bereghova Gh. D. Osvitnjo-vykhovnyj potencial filofsjsjkykh znanj u systemi vyshhoji aghrarnoji osvity v Ukrajinі: Monoghrafija / Gh. D. Bereghova. – Kherson: Ajlant, 2012. – 311s.*
2. *Asmolov A. G., Leontev D. A. Lichnost //Novaya filofsjskaya entsiklopediya: v 4 t. – М.: Mysl, 2000-2001. Elektronnaya biblioteka IF RAN. [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://iph.ras.ru/enc.htm>*
3. *Myuller F., Gekkel E. Osnovnoy biogeneticheskiy zakon. Izbrannyye raboty / F. Myuller, E.Gekkel. – М.: Izdatelstvo Akademii nauk SSSR, 1940. – 296 s.*
4. *Zamoshkin Yu. A. Za novyy podkhod k probleme individualizma / Yu. A. Zamoshkin // Voprosy filosofii. – 1989. – №6. – S.3-16.*
5. *Novichkova G. A. Istoriko-filofsjskie ocherki zapadnoy pedagogicheskoy antropologii /G. A. Novichkova. – М.:IF RAN, 2001. – 142s.*
6. *Tabachkovsjskyj V. Gh. Konceptualjni landshafty Gheghelja ta vitchyznjanyj neomarksystjskyj fenomenologhizm // Shynkaruk V. I. Vybrani tvory: u 3-kh t. – К.: Ukr. Centr dukhovnoji kuljтуры, 2003. – (Filofsjska spadshhyna Ukrajinyy). Т. 2. – S. 5-39.*

7. *Bart R. Razdelenie yazykov. / R. Bart // Izbr. raboty: Semiotika. Poetika: Per. s fr. [Sost., obshch. red. G. K. Kosikova]. – M.: Progress, 1989. – 616s.*
8. *Grazhdanskoe obshchestvo: istoki i sovremennost / [Nauchn. red. Kalnoy I. I., Lopushanskiy I. N.]. – SPb: Yuridicheskiy tsentr Press, 2006. – 492s.*
9. *Florenskiy P. A. Sochineniya v 2-kh t. T. 2. U vodorazdelov mysli / P. A. Florenskiy. – M.: Pravda, 1990. – 448 s.*
10. *Sidorenko S. V. Buttja ljudyny u globalnomu prostori /S. V. Sidorenko //Ghumanitarnyj visnyk ZDIA. – 2005. – №22. – S. 170-176.*